

АЛФРЕД ШЮТЦ, ЧУЖДЕНЕЦЪТ

КОЛЮ КОЕВ

„Тирезий бил ослепен на младини, защото видял Атина гола, но боговете го утешили с дара на пророчеството. . .

Дали Тирезий, пророкът, за разлика от Тирезий, безсилния слепец, живее въобще в настоящето? . .

Тирезий, неспособен да вижда актуалното си окружение, вижда в съзнанието си един свят, в който той не живее и в който не е живял.“

„Само начинът, по който неговите отци и праотци са живели, става за човека елемент от неговия собствен начин на живот, Гробовете и спомените не могат да бъдат пренасяни, нито завоювани. . . От гледна точка на групата, към която се стреми, той (чужденецът — бел. м., К. К.) е човек без история.“

Това са само два цитата от две различни есета на Алфред Шютц, но те водят право към сърцето на неговата есеистика, към това, което Райт Милс нарича „социологическо въображение“: синтез между екзистенциално и социално, между биографично и исторично. С тази разлика, че „социологическото въображение“ на Алфред Шютц е обърнато навътре, към самия него.

Тези есета често носят подзаглавия: „есе по социална психология“, „есе върху социалните отношения“, „есе върху социалното разпределение на знанието“ и т. н., т. е. си поставят теоретични задачи (впрочем те са публикувани и под рубриката „Приложна теория“). Но това, че побират в себе си страстта на Шютц — литератора, музиканта, блестящия познавач на древногръцката митология, не може да скрие от око на читателя теоретичната им напрегнатост. Едновременно с това десетте есета дават уникалната възможност за реконструиране на *интелектуалната биография* на Алфред Шютц. И за този, който иска да прозре отвъд голата хронология на фактите, ключът за реконструкцията е понятието „чужденец“, разкрито в най-неочаквани нюанси от Шютц. Дори само посочените два цитата хвърлят читателя в неподозираните „археологични“ дълбочини на това понтие. Чужденецът — човекът, който се стреми към една социална група, към която никога не е принадлежал и която гледа на него като на „човек без история“, като на „аутсайдър“. Чужденецът — безстрастният (но и безсилен) наблюдател, откъснат (или откъснал се) от контекста на социалната прагматика. Чужденецът — спял за настоящето, но вперил вътрешния си поглед в бъдещето — една ситуация толкова по-безнадеждна, защото „това, че знаеш, не ти помага за нищо“. И във всички тези слоеве на понятието чужденец биографично и теоретично са съдбоносно сплетени. В случая думата съдбоносно ни най-малко не е пресиленна. За този, който не е убеден в това, остава възможността да съпостави посочените смисли на „чужденец“ с емпирията на фактите.

Шютц издава първата си книга „Смисловото изграждане на социалния свят“, над която работи десет години, през 1932 г., но до средата на 60-те години остава практически неизвестен за по-широките философски кръгове в родината си Австрия и извън нея.

През 1938 г., предусещайки хитлеристкото нашествие в Австрия, той заминава за Франция, а през следващата година се установява в САЩ (където остава до края на живота си) — т. е. реализира първия и най-директен смисъл на понятието чужденец.

Чужденец (в смисъла на „аутсайдр“) остава той и за американската академична социология въпреки искрените си опити да намери общ език с някои от нейните представители*.

Отгук нататък, вече съзнателно отдръпнал се от академичните среди, той работи като банков чиновник през деня и пише през нощта или по време на уикенда, което кара някои от критиците му иронично да подхвърлят, че бил водел „Jekyll-Hyde стил на живот“. Всичко това слага траен печат върху стила на мислене (и на писане) на Шютц, чиято стихия според Рихард Гратхоф е не „академичният пазар“, а „разговорът, размяната на писма, диалогът“ — все ценности, умиращи в рационалността на къснобуржоазната култура. В едно свое писмо до приятеля си Арон Гурвич Шютц изразява своето вече наистина глобално усещане че той и неговата феноменология са чужденци навсякъде: „Ти все още си твърде голям оптимист, за да вярваш, че феноменологията може да се спаси като „вечна философия“ сред развалините на този свят! Аз не вярвам в това. По-скоро африканските племена ще трябва да се приготвят за иденте на национал-социализма. Но това не ще ни попречи да умрем по начина, по който сме живели; следователно ние трябва да се опитаме да изградим един такъв ред в *нашия* свят, какъвто намираме, че липсва в *нашия свят*. Целият конфликт е открит в изместването на акцента.“

Положението не се променя особено и след войната, та чак до смъртта му (1959). Само дето към общата картина се прибавят някои курioзни недоразумения: рядката поява на негови статии в западногермански списания е съпроводена с досадни грешки в изписването на името му, което се чете ту като Паул, ту като Алберт Шютц. За да се стигне към изключителния „бум“ в интереса към творчеството му от средата на 60-те години насам, в отговор на който дойдоха няколко издания на немски и английски на останалата незабелязана дотогава първа негова книга; публикуването на пълното му ръкописно наследство, включващо и две незавършени книги; паралелното немско и английско издание на всички негови статии, минали приживе на Шютц покрай погледа на читателите; както и излязлата многократно повече литература върху самия Шютц.

Разбира се, този поврат съвсем не е чак толкова мистичен и учените справедливо го свързват с трескавото търсене на корените на кризата в социалния свят и на човека в него, със стремежа да се реабилитира „забравената“ от позитивизма субективна гледна точка и т. н. Но и тук като че ли уникалната позиция на Шютц чужденеца се оказва решаваща. Или, както казва самият той в едно от най-хубавите си есета, „чужденецът съзира, често с тъжна яснота, раждането на една криза, която може да застраши самото основание на „относителната естествена концепция за света“, докато всички тези симптоми минават незабелязани от членовете на групата, които разчитат, че техният обичаен начин на живот ще продължи и в бъдеще.“ И бидейки приживее навсякъде чужденец, след смъртта си Шютц, както впрочем и героят от едноименното есе Дон Кихот, става „възвращенец“ в един свят, към който той сякаш е доказал, че не принадлежи.

Що се отнася до нашия културен живот, то съвсем неоправдано Шютц и сега е чужденец в него. А в тази неоправданост читателите, надявам се, ще се убедят, след като прочетат едно от най-изящните есета на Алфред Шютц — „Дон Кихот и проблемът за реалността.“

ДОН КИХОТ И ПРОБЛЕМЪТ ЗА РЕАЛНОСТТА

АЛФРЕД ШЮТЦ

„При какви обстоятелства мислим нещата за реални?“ — Уилям Джеймс задава този въпрос в една от най-забележителните глави на своите „Принципи на психологията“ и

* Наскоро публикуваната кореспонденция между А. Шютц и лидера на структурния функционализъм Т. Парсънс недвусмислено удостоверява краха на тези опити.

отгук започва да развива теорията си за различните редици на реалността. Той намира, че всеки обект, който остане неопроверган, е положен *ipso facto* като абсолютна реалност. И нещото, което сме помислили, не може да бъде опровергано от друго, освен ако не започне спор чрез изказване на нещо недопустимо за първото. Ако това е действителното положение, то разумът просто трябва да направи своя избор, какъвто да поддържа. Всички пропозиции, независимо от това, дали те са атрибутивни или екзистенциални, са правомерни чрез самия факт на възприемането им, освен ако те не се сблъскат с други пропозиции, на които сме повявали в същото това време, като сме потвърдили, че техните термини са еднакви с термините на другите пропозиции. Цялата разлика между реално и нереално, цялата психология на вярата, на неверието и съмнението е винаги според Уилям Джеймс основана на два мисловни факта: първо, че не сме склонни да мислим различно за един и същ обект; и, второ, че когато сме постъпили така, ние можем да изберем към кой начин на мислене да се придържаме и кой да отхвърлим. По такъв начин произходът и първоизточникът на всяка реалност, от абсолютна или от практическа гледна точка, е субективен, сме ние. Следователно съществуват няколко, може би безкрайно много различни редици на реалността, всяка от които има свой отделен специфичен начин на съществуване. Уилям Джеймс ги нарича „подвселени“. Сред тях е светът на сетивата или физическите „неща“, така както ги възприема здравият смисъл, който е върховната реалност; светът на науката; светът на идеалните отношения; на „идолите на племето“; свръхестествените светове, каквито например са светът на християнското небе и светът на ада; множеството светове на индивидуалното мнение и накрая световите на чистата лудост и приумицата, също безкрайно множество. Всеки обект, за който мислим, се отнася по-не до един или друг от изброените или подобни на тях светове. Всеки свят, докато е обект на нашето внимание, е реален по собствен начин и всяко отношение към нашия разум въобще в отсъствието на противоречащо му по-силно отношение е достатъчно да направи обекта реален.

Досега разглеждаме Уилям Джеймс. Тук не е мястото да изследваме по какъв начин разумът поставя акцент на реалност върху една от тези подвселени и го отдръпва от други; нито как става преминаването от една сфера на реалност към друга; нито най-после какви черти на съзнанието характеризират различните области или подвселени на реалността. Няколко изречения, които цитирахме от Уилям Джеймс, отграничават нашата цел, която е да анализираме проблема за реалността в „Дон Кихот“ на Сервантес. Тезата, която искаме да представим, е, че романът на Сервантес се занимава систематично със самия проблем за множеството реалности, поставен от Уилям Джеймс, и че различните фази на приключенията на Дон Кихот са внимателно разработени вариации на главната тема, т. е. как ние преживяваме реалността. Този проблем има много диалектически свързани аспекти. Ето например светът на лудостта на Дон Кихот, светът на рицарството, подвселена на реалност, несъвместима с върховната реалност на всекидневния живот, в който бръснарят, свещеникът, ханджията и племенницата просто живеят, като го приемат за даденост, без да го поставят под въпрос. Как става така, че Дон Кихот може да продължава да поставя акцент на реалност върху своята подвселена на фантазия, след като тя се сблъсква с върховната реалност, в която няма замъци, армии, гиганти, а има просто странноприемници, стада овце и вятърни мелници? Как е възможно интимният свят на Дон Кихот да не е солипсистичен, как е възможно този свят да се обитава и от разума на други хора, които са не просто обекти на опита на Дон Кихот, но споделят с него, поне до известна степен, вярата в потенциалната или актуалната реалност на неговия свят? И най-накрая нито подвселената на лудостта на Дон Кихот, нито върховната реалност на сетивата, както я нарича Уилям Джеймс, в която ние, санчопансовците, живеем своя всекидневен живот, не се оказват толкова монолитни, колкото изглеждат. И двете съдържат анклави на опита, надхвърлящи подвселените, приети за даденост от Дон Кихот или Санчо Панса и отнасящи се до други сфери на реалността, несъвместими с коя да е от двете. Срещаме се със загадъчни и всяващи страх нощни шумове, срещаме се със смъртта и съня, с видението и изкуството, пророчеството и науката. Как успява Дон Кихот, как успяваме ние, санчопансовците, в поддържането на вярата в реалността на веднъж избраната за база затворена подвселена въпреки непрекъснатите нахлувания на преживявания, които я надхвърлят?

Нека най-напред хвърлим поглед към Донкихотовия свят на рицарството. Без съмнение това е затворена подвселена и без съмнение той поставя върху нея акцента на реалност. Изобретателният рицар непрестанно опровергава всяко съмнение от страна на непосветените, ъе героите, за които се говори в рицарските книги, някога са живели и че техните приключения са станали така, както е описано в книгите. Той може да изтъкне солидни аргументи. Истията на странстващите рицари, обяснява той на каноника на Толедо, е всеобщо призната и автентизирана. Историята на Файерабрас се е случила по времето на Карл Велики, делата на крал Артур са записани в историята и анализите на Англия, в кралската хералдика в Мадрид и до ден днешен може да се види рогът на Роланд. Нещо повече, книгите, които се занимават с живота и историята на рицарите, описват детайлно семейството, родното място, дейността на този или онзи рицар ден по ден. Основавайки се на тези данни, Дон Кихот може да опише Амадис Галски с всички негови черти, характеристики и действия така, че да може да каже, че го е видял със собствените си очи. Той нарича това „непогрешими доказателства“ за тяхното съществуване, И като добавка — мислимо ли е книгите, излезли под коалски лиценз, да лъжат? И как въобще е възможно някой да се съмнява, че гигантите в действителност са съществували? В Сицилия са били намерени пищали и лопатки с големина, която показва, че техните притежатели са били гиганти, високи колкото кули. Освен това свещените книги, които не могат да се отдалечат от истината нито на инч, познават гиганти като Голиат. Ако се попитаме защо в действителността на нашата естествена установка ние вярваме в исторически събития, то ще можем да се отнесем само до аргументи, подобни на тези на Дон Кихот: към документи, паметници, автентизирани свидетелства на очевидци и към вечната традиция. И така могат да съществуват добре обосновани диспути между историци в света на Дон Кихот, какъвто е например неговият спор с лудия Карденьо върху това, дали магистър Елизабат е бил или не е бил любовник на кралица Мадасима.

Странстването на рицарите е преди всичко начин на живот. Те изпълняват небесна мисия. Странстващите рицари са „посланиците на Бога и оръжието, което раздава неговата справедливост на земята“. В този железен век тяхната мисия е да бродят по земята, поправяйки несправедливостите и облекчавайки болките. Но рицарството не е само начин на живот, то е и наука, нещо повече, кралица на всички науки, която обхваща всички или повечето науки в този свят. Този, който упражнява рицарството, трябва да бъде юрист и да знае законите на личността и на собствеността; той трябва да бъде теолог и да обяснява смисъла на християнските принципи, които проповядва; лекар и по-специално билкар, за да може да приготви балсама на Файерабрас, няколко капки от който са достатъчни да съживят рицар, разсечен на две; да знае да събере разсечените части преди кръвта да се е съсирила; да бъде астроном и да познава по звездите, колко часа от нощта са минали и в коя част на света се намира; той трябва да знае как се оседлава кон, как да закърпи седлото си; той трябва да може да плува. И преди всичко той трябва да бъде слуга на истината, дори и нейната защита да му струва живота.

Този свят на странстващите рицари има своя легална и икономическа система. Странстващите рицари са освободени от всякаква юрисдикция, техният закон е острието на меча, тяхна харта — тяхната смелост, техен статут — собствената им воля. Чували ли сте въобще някога за рицар, изправен пред съд, колкото и убийства да е извършил? Кой странстващ рицар някога е плащал такси или данъци? Кой шивач е получавал от него възнаграждение за това, че му е ушил дрехи? Кой граф, който е посещавал рицар в своя замък, го е карал да си плаща сметката? И съвсем сигурно е, че те не плащат заплатата на своите оръженосци. Те ги правят губернатори на някои острови или господари на едно или друго покорено кралство.

Тази подвселена се характеризира със своеобразни модификации на основните категории на мисленето — пространство, време и причинност. Кралството на Микомикона в Етиопия, империята на Трапезунт са добре определени географски понятия, втората зона на въздуха, където се раждат градушката и снегът, и третата зона — на огъня, където се сътворяват мълните и гръмотевиците, са установени от небесната физика. И всички тези места могат да бъдат лесно достигнати: мъдрецът, некромант или магьосник, който се грижи за рицарските

— и, разбира се, всеки рицар, ако е истински, има такъв приятел — го слага в леглото и на следващия ден той ще бъде на хиляди мили от това място; или пък му изпраща огнена колесница, или крилат кон, или Клавиденъ — дървения кон, или омагьосана лодка. Иначе би било невъзможно за рицаря, сражаващ се в Арменияските планини с дракона, да бъде спасен в последната минута от своя приятел, който само преди миг е бил в Англия. Дон Кихот прекарва четири нощи в пещерата Монтесинос, макар че тези, които го чакат на входа на пещерата, вярват, че той е изчезнал преди по-малко от час — проблем, сходен с този, който в наше време анализира Бергсон, обсъждайки понятието време в Айнщайновата теория на относителността. Всичко това се дължи на работата на магьосниците — приятели и врагове, които изпълняват в подвселената на Дон Кихот ролята на причина и мотивация. Тяхната дейност е основна категория на Донкихотовата интерпретация на света. Тя има задача е пренасянето на рицаря на полето на фантазията в полетата на опита на здравия смисъл, да преобразуват действителните гиганти, атакувани от Дон Кихот, например във виденията на вятърните мелници. Магьосниците, научаваме ние, могат да преобразуват всички неща и да променят техните естествени образи. Но, строго казано, това, което те променят, е схемата на интерпретацията, доминираща в една подвселена, в схема на интерпретацията, валидна в друга. И двете се отнасят до един и същ безспорен факт, който в понятията на Донкихотовата подвселена е чудодейният шлем на Мамбрино, а в понятията на Санчо Пансовата върховна реалност на всекидневния живот — обикновен бръснарски леген. И така функция на дейността на магьосниците е да гарантира съществуването и съвместимостта на няколко подвселени на значение отнасящи се до един и същ факт и да поддържа акцента на реалността, поставен върху всяка подвселена. Нищо не остава необяснено, парадоксално или противоречиво, доколкото дейността на магьосниците е призната за конститутивен елемент на света. Но за Дон Кихот съществуването на магьосници е много повече от хипотеза. То е исторически факт, доказан от всички свещени книги, разказващи за рицарски дела. Разбира се, този факт не е верифицируем с обикновените средства на сетивното възприятие. Защото магьосниците никога не позволяват да бъдат видени, а и е ясно, че аксиомата на магьосничеството, която прави помирението между двете подвселени — на фантазията и на върховната реалност — възможно, не може да бъде подложена на проверка. Идваха от една от тези подвселени.

Това са главните черти на Донкихотовата затворена подвселена, върху която той е поставил акцента на реалност, базата, от която той интерпретира всички други сфери на реалност. Но този негов интимен свят влиза във връзка със света на неговите приближени, като и Дон Кихот, и другите трябва да разрешат конфликтите, възникващи между коренно различните схеми на интерпретация, доминиращи във всеки от тях. При описанието на различните приключения, които стават с Дон Кихот по време на трите му експедиции, Сервантес показва по един много систематичен начин типичните решения на този проблем и би представлявало доста съблазнителна задача те да бъдат анализирани стъпка по стъпка. Тази цел не може да бъде постигната в рамките на настоящото есе. Ние трябва да се ограничим с един общ обзор и с анализа на някои от приключенията.

Социалният свят, с който Дон Кихот се среща при всяка от своите три експедиции, приема радикално различно отношение към неговия интимен свят на фантазията — високозначим за него, но — свят на лудостта за приближените. При първата кратка експедиция Дон Кихот е сам. Той просто е въвлечен във вътрешен диалог с непознатия магьосник, който ще предаде хрониката на неговите дела на бъдещите поколения. Но иначе Дон Кихот си остава пълновластен господар в своята подвселена; той не се стряска от поведението на своите познати, които, както посочва Сервантес, „се надпреварват да му се надсмяват“. За Дон Кихот действително съществува крепост с кули от блестящо сребро, тръбата на джуджето, възвестяваща идването на рицаря, прекрасните девойки, разхождащи се пред вратите на замъка, управителят на замъка. Само за повърхностния наблюдател това е хан, свинар, надуващ своя рог, две жени с леко поведение и ханджия. Нищо и никой обаче — да се върнем към цитата от Уилям Джеймс в началото — не започва кавга чрез изказването на нещо недопустимо, което би противоречало на опита на Дон Кихот, считан от него за истинен. Ханджията го посреща по начин, подобаващ на рицар, позволява му да прегледа оръжието, осъществява церемонията по посвещаването му в рицарско звание. Нито търговците на коприна, които не са склонни да приемат без доказателство, че Дулсиней е най-красивото момиче, нито пък техният мулетар, постъпват по начин, несъвместим с образа на интерпретация, приет за даденост в света на рицарството. По такъв начин действията на Дон Кихот остават осъществими във върховната реалност на всекидневния живот въпреки фантастичните им мотиви и не са необходими никакви магьосници да примирят коренно различните схеми на интерпретация.

Дейността на магьосниците се появява за първи път по време на паузата между първата и втората експедиция, когато свещеникът и бръснарят се опитват да излекуват Дон Кихот, като изгарят книгите му и зазидват библиотеката. Това събитие е обяснено като дело на архинеприятеля на Дон Кихот — магьосника Фрестон — и рицарят разбира това великолепно, приемайки го за действително събитие. Отсега нататък той използва факта на омагьосването, за да поддържа акцента на реалност в своята интимна подвселена на рицарството, когато неговият свят се сблъска с върховната реалност на тези от неговите приближени, които влизат в контакт или в конфликт с него. Защото в тази втора експедиция Дон Кихот вече не е сам. Той трябва да изгради „подвселена на комуникация“ с тези свои приближени, с които осъществява отношението лице в лице в света на здравия смисъл. Това се отнася преди всичко до Санчо Панса, неговия оръженосец, представителя на всекидневното мислене, който винаги има на разположение съкровище от пословици, за да обясни всичко в понятията на знанието, прието просто на вяра. Но ако нещата и събитията, преживени от двамата, се разглеждат съгласно различни схеми на интерпретация, тогава те все още ли са общи преживявания за едни и същи обекти? Нашето отношение със социалния свят се основава върху допускането, че въпреки всички индивидуални различия едни и същи обекти се преживяват от нашите приближени по начин, субстанциално идентичен с нашия, и, обратно, и също така, че нашата и техните системи на интерпретация показват същите типични структури на релевантност. Ако тази вяра в субстанциалната идентичност на интерсубективното преживяване на света се разруши, тогава е разрушена самата възможност за установяване на комуникация с нашите приближени. В такава кризисна ситуация ние се убеждаваме, че всеки от нас живее под непроницаемата черупка на своя солипсистичен затвор. Другите се превръщат в мираж за нас, ние за другите, ние за самите себе си. Съществуват две възможности: или преживяванията на обективния

свят се оказват просто илюзии (а в терминологията на Дон Кихот това означава, че магьосникът е преобразуващ обективния свят); или самият аз съм променил своята идентичност (а това означава, че самият аз съм омагьосан). От друга страна, точно допуснатата дейност на магьосниците, които променят всички наши дела и ги преобразуват според желанието си, води до следствието това, което изглежда на Дон Кихот шлемът на Мамбрино да се явява на Санчо като бръснарски леген, а на друг като нещо друго. Това не е по вкуса на Санчо. За него, емпиривисткият емпирик, болките в раменете, причинени от подхвърлянето с одеяла в хана, свидетелствуват за реалността на неговите мъчителни — ханджията и мулетаря — и той отказва да приеме обясненията на Дон Кихот, че те били фантоми в омагьосан замък. Там, където започнеш да разпознаваш хора, които имат имена, там няма магьосничество, твърди той. Но постепенно Санчо започва да възприема рицарската схема на интерпретация. Магьосничеството за Санчо е поне правдоподобно и в края на втората част, след поражението на Дон Кихот от Рицаря на луната, то става факт. „Зашото целият този епизод му изглеждаше да става като напълн и цялата работа беше очевидно въпрос на магия.“ С голямо умение Сервантес показва този преход и средствата, с които се изгражда обща подвселена между рицар и оръжевец. И двамата имат здрави аргументи за обясняване на противоречията. Дон Кихот приема, че Санчо не е рицар и следователно е подчинен на други закони; може би неговият страх му пречи да вижда и да чува добре; ако Санчо поне за малко беше последвал тайничко двете стада овце, то той би открил, че те отново са превърнати в две армии така, както ги описва Дон Кихот. От друга страна, Санчо е склонен да повярва, че несполуките на рицаря се дължат на факта, че той е нарушил тържествената клетва; или може би, че той има власт над истински гиганти, но въобще няма власт над фантоми. И открил, че трябва да приеме магьосничеството като схема на интерпретация, за да изгради система на общуване с Дон Кихот, Санчо започва да се изразява като последовател на гръцките скептици. Той коригира няколко пъти първоначалното си твърдение, че това, което Дон Кихот обявява за шлем на Мамбрино, е просто бръснарски леген и струва е д и н р е а л, ако въобще струва пукнат грош. „Не прилича на нищо толкова много, колкото на бръснарски леген. Съвсем като бръснарски леген е.“ А по-късно говори дори за „леген-шлем“. Към края на първата част историята на това приключение е използвана, за да развие подобно на стрето в сложна fuga главната тема на интерсубективната реалност в нови вариации. В хана — според Дон Кихот омагьосан замък — са се събрали всички главни действащи лица в историята. Бръснарят, бившият притежател на легена-шлем, когото Дон Кихот е победил в честен двубой, се появява и предявява своите претенции над собствеността, а също и над дисагите, които пък Санчо по този повод е задигнал от неговото муле. Компанията в хана решава да продължи шегата и потвърждава за най-голямо отчаяние на окрадения собственик, че въпросният предмет е, както твърди Дон Кихот, шлем, а не бръснарски леген. Експертното мнение на майстор Николас, приятел на Донкихотовия бръснар, потвърждава това. Бившият собственик не може да разбере как възможно толкова много почитени господа да твърдят, че това не е леген, а шлем. Но ако това е така, разсъждава той, дисагите на неговото муле трябва да бъдат конска сбруя, след като Дон Кихот твърди, че го е срещнал да язди кон със сребърна сбруя. В термините на формалната логика този аргумент е съвършено точен. Дон Кихот отказва да се занимава с проблема за дисагите, защото той не се отнася до рицарството, а той, бидейки рицар, може би е обект на магията в този омагьосан замък. Той признава, че нещото му прилича твърде много на дисаги, но той оставя решението на другите, защото тяхното разбиране е свободно и могат да оценят нещата в този замък такива, каквито те действително са, а не такива, каквито му изглеждат на него, Дон Кихот. Съзаклятниците утвърждават с тайно гласуване, че предметът не е дисаги на муле, а конска сбруя. Бившият собственик, пред чиито очи предметите се превръщат в шлем и конска сбруя, е повече от объркан, но като добър демократ се подчинява на мнозинството: „В силата е правото.“ Страничният зрител, приел ролята на научен наблюдател, е обаче неудовлетворен. Ако това не е провокирана шега, то тогава той не може да разбере как интелигентни хора мога да твърдят, че тези неща не са бръснарски леген и дисаги. Такова твърдение противоречи на очевидната истина и на здравия смисъл и целият свят не би могъл да го убеди в обратното. Като логичен метод за решаване на такъв

проблем започва обща битка между страните. „В края на краищата“, коментира Сервантес, „врявата беше потушена за известно време, дисагите останаха конска сбруя чак до Страшния съд, а във въображението на Дон Кихот легенът остана шлем, а ханът — замък.“ Бездната между двете подвселени не може да бъде преодоляна нито от формалната логика, нито от съгласието на мнозинството, нито от физическата победа.

Втората част на романа, писана десет години по-късно, пренася диалектиката на интересивността в ново измерение. Когато през първите две експедиции Дон Кихот среща приближени, той влиза с тях в отношение лице в лице и никой от партньорите не познава предварително другия. Но преди Дон Кихот да започне своето трето пътешествие, историята на предишните му приключения била описана в книга, прочетена от по-голяма част от личностите, с които му предстои да се срещне. Тази анонимна аудитория от читатели е формирала идеален тип на Донкихотовата личност и на неговия начин на действие и на реагиране; те очакват от него определен тип поведение, което включва неговите очаквания на техните реакции, и те са готови да ориентират собственото си поведение към рицаря по такъв начин, че то да може да бъде интерпретирано от него като адекватен отговор на собствените му действия. За да се посмет над него и да установят с него вселена на общуване, те изграждат в реалността на своя всекидневен свят — свят на играта, на шегата, на „хайде да се престорим“ и „нека да си представим“, които, както те се надяват, ще бъдат приети от Дон Кихот за действителност в понятията на неговата интимна подвселена. Но след като те никога не са поставяли върху своя свят на „нека да си представим“ акцент на реалност, те не могат да изградят вселена на общуване с Дон Кихот и следователно не могат да влязат в истинско социално взаимодействие с него. Това води, както ще видим, до личностна трагедия и до краха на рицаря.

Неговата личностна трагедия се дължи преди всичко на отслабване на вярата в реалността на Дулсинея. Когато Санчо научава, че дамата на рицаря Дулсинея от Тобосо не е никоя друга, а Алдонса Лоренсо, дъщерята на земевладелеца, той се съмнява във всичко, което влюбеният рицар му е говорил за нея. „Мислиш ли, Санчо“, отговаря рицарят, „че тези Амаризи, Силвии... и всички останали, с които са пълни книгите, са били действителни дами от плът и кръв и любими на писателите, които са писали за тях? Ни най-малко. Повечето от тях са били измислени, за да служат за обект на поезията... Тогава аз съм напълно удовлетворен, когато си представям и вярвам, че добрата Алдонса Лоренсо е прекрасна и добродетелна, когато мисля за нея като за най-красивата принцеса на света.“ И тук Дон Кихот прави едно изказване, което е сърцевината на нашия проблем и надхвърля посвоята логическа смелост всички парадокси на Ръселовата теория на класовете, която също може да бъде открита в романа на Сервантес, както отбелязва вече Херман Вайл. „И за да приключим с този въпрос, аз си представям, че всичко, което казвам, е истинно и повече, и по-малко.“ Това е основната аксиома, която идентифицира истина със съществуване в тази частна подвселена, върху която е поставен акцент на реалност.

Във втората част графинята кани Дон Кихот в своя „нека да си представим“ свят, който тя грижливо е изградила за него. Тя се позовава на цитираното по-горе твърдение на рицаря, което е прочела в публикуваната първа част, както и на факта, че Дон Кихот никога не е срещал Дулсинея и изразява съмнение в действителното съществуване на Дулсинея. „Един бог знае“, отговаря Дон Кихот, „дали Дулсинея съществува на тази земя или не и дали тя е фантазия или не е фантазия. Това не са неща, чието доказателство може да бъде доведено до край. Аз не съм измислял моята дама, нито съм я създал във въображението си, макар и да я съзерцавам в нейната идеална форма, като дама, притежаваща онези качества, достойни да ѝ спечелят слава по всички краища на света.“ Търговците от Толедо, които отиват да купуват коприна в Марция, искат от рицаря да им покаже Дулсинея или поне неин портрет, преди да приемат, че тя е най-красивата девойка. Сам Санчо се осмелява да признае на Дон Кихот през време на третото пътешествие, когато те напразно търсят палата на Дулсинея в Тобосо, че той също никога не е виждал прекрасната дама и че отговорът, който е дал на рицаря, е негова измислица. Но това не е достатъчно. Три селски девойки минават на магарета по пътя и Санчо ги представя на Дон

Кихот като принцеса Дулсиния в целия ѝ блясък, съпроводжана от нейните дами, които яздят кончета бели като сняг. Но Дон Кихот за свое огорчение може да види само селски момичета, яздещи магарета — или най-малкото те му изглеждат такива — и той е склонен да се съмнява в своя собствен непосредствен опит. Най-вероятно е магьосниците да са спуснали облаци и пердета пред неговите очи и само за тях, но не и за другите да са превърнали Дулсиния в обикновено селско момиче. Но все пак има и по-ужасна възможност. Може би магьосникът в същото време е превърнал него, Дон Кихот, в някакво привидение, за да го направи отвратителен за погледа на Дулсиния. Това е същият проблем, поставен от Кафка в новелата му „Метаморфозис“, в която някакъв човек открива една сутрин, че се е превърнал в гигантски бръмбар. Дон Кихот започва да се съмнява в собствената си идентичност. Ситуацията се усложнява още повече от факта, че по-късно по време на видението, което Дон Кихот има в пещерата Монтесинос, той вижда Дулсиния, превърната в селско момиче, и стига до извода, че тя трябва да е омагьосана не само за него, но и за Санчо и за всеки друг. Но той се съмнява и продължава да се съмнява дали това, което е виждал в пещерата Монтесинос, е било действителност, сън или чиста фикция, сътворена от самия него. Той пита маймуната — прорицателка на сеньор Педро, а по-късно и омагьосаната глава, дали това, което е виждал в пещерата, е било истина или сън, въображаемо или реално и на два пъти получава отговор, че това е било смесица и от двете. Дори в подвселената на интимния свят на Дон Кихот съществува възможността за сън и въображение, свят на фантазията в света на фантазията; даже в тази подвселена границите на реалността са нестабилни, дори тук има анклавни, отразени от други подвселени.

За Санчо, който знае, че цялата история на първата и втората му среща с Дулсиния е просто негова измислица, ситуацията изглежда съвсем ясна и разказът на Дон Кихот за видението в Монтесинос най-после напълно го убеждава, че неговият господар е съвсем луд. Но неговото основателно убеждение е разклатено, когато той по-късно признава на графинята, че току-що е накарал Дон Кихот да повярва в неговите срещи с Дулсиния и че омагьосването на Дулсиния е толкова истинно, колкото твърдението, че луната е парче кашкавал. Графинята отговаря, че по нейно мнение Санчовата измамническа схема е дело на магьосниците, че селското момиче наистина е Дулсиния и че добрият Санчо е този, който е измамен, макар да си мисли, че е измамникът. Графинята заема тук Хегеловата гледна точка на „хитростта на Разума“, който превръща човека, желае ли той или не, в инструмент на своята по-висша цел. Санчо трябва да приеме тази възможност, както и че графинята е права, той трябва да повярва и на разказа на Дон Кихот за виденията му в пещерата. Но, казва Санчо, би трябвало да е точно обратното на това, което графинята казва. Не може да се допусне, че под напора на момента той, Санчо, би могъл да измисли толкова хитра лъжа със своето бедно въображение, а и неговият господар не би могъл да бъде чак толкова луд, че да приеме нещо съвсем невероятно и при това необедително поднесено. Истината е може би тази, че това, което е виждал, е било селско момиче, той го е взел за селско момиче и го счита за селско момиче. Но ако това е била Дулсиния, този факт не може да се припише на него, той може да бъде дело само на много активен и крайно напращив магьосник. Допускането от Санчо на възможността, че неговото емпирическо селско момиче, което той е превърнал във фиктивна Дулсиния, е била може би ноуменалната Дулсиния, завършва диалектиката на интерсубективното преживяване на реалността.

Ние споменахме по-горе, че светът на фантазията не е унифицирана сфера, че там има фантазии във фантазиите, подвселени в подвселените, които могат да конфликтуват една с друга, а двете — с реалността на всекидневния живот. Пример за такава ситуация може да бъде намерен в една от най-дълбоките глави на творбата на Сервантес, в която Дон Кихот посещава кукленото представление на сеньор Педро „Освобождаването на Мели-зандра“. От своите рицарски книги Дон Кихот знае всички детайли на това, как Дон Гай-ферос освобождава Мелисандра от мавританско робство, което за него е исторически факт. В началото той критикува някои детайли от представлението като противоречащи на фактите, например твърдението, че мавританският крал дава сигнал за преследването на бежанците с камбани от всички кули на джамините, докато в действителност маврите са използвали

за тази цел тръби и литаври. Но скоро представлението увлича Дон Кихот и поражда у него страх и жалост по добър аристотелиански маниер. Това, което той е знаел от книгите като исторически факти, се случва сега представено от куклите на сеньор Педро пред неговите очи, в живото настояще. Докато то продължава, ходът на събитията е все пак неустановен и може да бъде повлиян от неговата нагласа. И виждайки глутнищата маври, преследваща бежанците, той мисли, че е негово задължение да помогне на толкова известен крал и толкова прекрасна дама. Той изважда меч от ножницата и започва яростно да наанася удар по куклите-неверници, без да обръща внимание на увещанията на отчаяния сеньор Педро, че това не са истински маври, а само малки картонени фигури. След това, когато сеньор Педро иска обезщетение за пораженията, нанесени на кукления му театър, Дон Кихот го уверява, че всичко, което е станало пред неговите очи, му е изглеждало като действително събитие. Мелисандра б и л а Мелисандра, Гайферос — Гайферос, Карл Велики — Карл Велики. Ето защо той бил разгневен и съзнавал мисията си на странствуващ рицар — да подкрепя и защитава преследваните.

Дон Кихот се докосва тук до дълбокия и нерешен проблем за реалността на произведението на изкуството и специално на театъра. Също така и ние, санчопансовците, в света на здравия смисъл, заемайки места в залата, желяем да преместим акцента на реалност от заобикаляния ни свят на нашия всекидневен живот върху света на сцената, веднага след като завесата се вдигне. Докато пиесата се играе, ние живеем в една сфера на реалност, по-различна, отколкото по време на антракта. За нас също Лир е Лир, Регана — Регана, Кент — Кент. Но реалността на събитията на сцената е от съвсем различен тип в сравнение с тази на всекидневния живот. Последната е единствената подвселена, която ние можем да населим с нашите действия, която ние можем да преобразуваме и променяме чрез тях и в която ние можем да установяваме комуникация със заобикалящите ни. Тази фундаментална характеристика на реалността на нашия всекидневен живот — а не е ли това просто аксиома на поставянето на акцент на реалност върху нея от нас? — е именно причината тази подвселена да се преживява от нас като върховна реалност на обстоятелства и среда, с която ние трябва да се споразумеем. Ние, аудиторията, зрителите, сме безпомощни по отношение на творбата на изкуството или на театъра; като зрители ние можем да страдаме или да се наслаждаваме, но ние нямаме никаква възможност да се намесваме в нея, да я променяме със своите действия. Тук е може би един от корените на специфично феноменологичната структура на естетическото преживяване. Но следването на тази идея би ни отвело твърде далеч. Във всеки случай Дон Кихот, който вместо върховната реалност на всекидневния живот приема за своя база друга подвселена, не може „да разбере“, че светът на театъра е отделен от този на неговата интимна подвселена на фантазията. Мелисандра и нейното освобождаване са окръжаващи обстоятелства също и от неговия свят на рицарството. Строго казано, ние откриваме в неговото приключение с кукленото представление сблъскването между три сфери на реалността: тази на фантастичния свят на рицарството, където рицарят трябва да се намеси, за да помогне на прекрасната дама; тази на театъра, където всичко това е представено по принципа „ще ви накараме да повярвате“ от живи актьори или кукли и там не се допуска никаква намеса от страна на аудиторията, и, трето, тъжната реалност на всекидневния живот, в който картонените фигури могат да бъдат смачкани и в която собственикът на представлението представя сметка за щетите, които нахлуването на нашите мечти в света на реалността са причинили.

Друго приключение, това с омагьосаната лодка, показва сблъскването на други три сфери на реалността: света на рицарството, на здравия смисъл и на науката. Дон Кихот и Санчо, яздейки покрай реката Ебро, намират малка лодка без весла, привързана към ствола на едно дърво. Дон Кихот счита, че тази лодка „съвсем явно и сигурно“ го зове да се качи в нея и само в един миг да пропътува шест или седем хиляди мили, за да помогне на някой благородник, изпаднал в беда. Те завързват Росинант и Дапел, магарето на Санчо, за дървото, качват се и вдигат котва. Докато Санчо е в ужас, защото чува Дапел да реве тревожно, Дон Кихот мисли, че те вече са пропътували две хиляди мили, а може би и повече и или вече са минали, или скоро ще минат равноденствената линия, която според Птолемея, най-

добрия известен космограф, отстои на еднакво разстояние от двата полюса. За да верифицира това свое убеждение, Дон Кихот се обръща към точните методи на естествените науки. Първият метод би трябвало да бъде точно измерване с помощта на астролоб, но той няма на свое разположение такъв инструмент. Вторият метод е експеримент, основан върху емпирически закон, който отдавна е издържал проверката и затова, както бихме казали на нашия съвременен език, той е интегриран в корпуса на географската наука. Законът, открит и доказан „от испанците и от тези, които се качват на кораб в Кадис на път за Ост Индия“ твърди, „че веднага след като се премине линията на равноденствието, умират въшките, които има всеки, който е на борда на кораба“. Санчо трябва да проведе този научен експеримент. Ако той, след като прекара ръката си по бедрото, улови нещо живо — резултатът ще е несъмнен, ако ли пък не улови нищо, тогава те са преминали линията. Но Санчо, разсъждаващ в термините на здравия смисъл, протестира ожесточено. Не е нужно да се прави този експеримент, тъй като той със собствените си очи може да види, че те не са изминали и два ярда от мястото, където се намират Росинант и Дапел. Дон Кихот заема към тази крайно ненаучна забележка позицията на строг учен — емпирик, който, окопан в своята подвселена на научната реалност, изисква верификация на всяко емпирично твърдение: „Направи опита, за който те моля, Санчо, и не се грижи за останалото, защото ти не знаеш нищо за големи кръгове, линии, паралели, зодиацисклиптики, полюси, слънчестояние, равноденствие, планети. . . , които съставят небесната и земната сфера. Но ако знаеше всичко това, или поне част от него, ти би си дал пълна сметка, колко паралели вече сме пресекли, колко знака сме видели, колко съзвездия са останали зад нас и колко още ни очакват. И аз пак те моля, потърси у себе си и се опитай да хванеш нещо!“ Санчо се подчинява, вдига главата си, поглежда господаря си и казва: „Или експериментът не става за нищо, или сме още много далеч от мястото, за което говорите.“

Съвсем ясно е, че подвселената на научната интерпретация се сблъсква тук с подвселената на здравия смисъл. И на нас ни е нужна дейността на магьосниците, за да ги примирим. Но остава и възможността, подсказана от големия методолог Санчо: може би експериментът не струва. Ако теорията, че всички въшки умират, когато корабът премине равноденствената линия, е емпирически закон и ако се оказва, че линията наистина е премината, макар че въшки са намерени, то тогава законът е опроверган от този единствен противоречаш му факт и трябва да бъде елиминиран от корпуса на науката, като бъде заместен с друг, по-добре обоснован. Това е така, защото затворената подвселена на научната реалност, макар и по необходимост различна от тази на здравия смисъл, на всекидневния живот, е, също по необходимост, свързана с процеса на емпирична верификация в света на здравия смисъл, в който ние живеем и който ние приемаме за даденост като наша върховна реалност. От друга страна, това, че виждаме със собствените си очи Росинант и Дапел, не е никакво възражение към научното изискване да установим местоположението си във вселената в термините на научната реалност на цветове, еклиптики, линии и прочее. А ако се окаже, че виждането на Росинант е било просто измама, само някаква привидност или фантом, тогава научното обяснение, за да бъде валидно и действително в термините на подвселената на науката, трябва да остави откритата, ако не и да обясни, в ъ з м о ж н о с т т а за такава измама във върховната реалност на здравия смисъл. Но още по-интересно е откритието, че и фантастичната подвселена на Дон Кихот познава „проблеми“ и вярвания, позволяващи контролиран анализ и емпирическа верификация и че това е съвместимо или несъвместимо с подвселената на науката до степен, както и в нашия свят на здравия разум. Разбира се, в термините на последния „фактът“ в света на Донкихотовото фиктивно пространство, в което ние можем да пропътуваме няколко хиляди мили само за един миг, е все още локализиране в цялата вселена, същата вселена, която може да бъде описана в термините на система от линии, склиптики и пр.

Най-проникновеният анализ на проблема за илюзията и перцепцията и на интерсубективността като конститутивен елемент на реалността може да бъде намерен в главата, която описва пътешествието на Дон Кихот и Санчо Панса върху Клавиленьо — дървения кон. За нещастие мястото не позволява детайлно описание на събитията в двореца на графинята и графа, които, изграждайки „хайде да поиграем“ свят, внимателно подготвят това изключител-

но приключение, което по мое мнение представлява акмето на сагата за Дон Кихот. На Дон Кихот е казано, че магьосникът е изпратил дървения кон Клавиленьо, за да отведе рицаря и неговия оръженосец през въздуха в далечно царство, където трябва да бъде спасена една похитена дама. Дон Кихот и Санчо Панса са качени на гърба на дървения кон със завързани очи. Рицарят обръща, както му е заповядано, дървения кол, с което подкарва коня и пътешествието започва. За да стане илюзията за летеж пълна за нашите пътешественици, които, разбира се, не напускат земята, са използвани най-изтънчени средства. Хората около тях викат: „Ето, вие вече излетяхте във въздуха и сега го разрязвате по-бързо от стрели!“ Санчо, разсъждаващ все още в термините на здравия смисъл, се чуди: „Господине! Как могат да казват, че сме високо, високо, след като до нас стигат техните гласове и при това толкова ясно, че ми се струва да разговарят ето тук, съвсем до нас?“ „Не обръщай внимание на това“, отговаря Дон Кихот, „тъй като всички тези неща и полети стават в противоречие с обикновения ход на нещата, ето защо ти можеш да чуеш всичко, каквото пожелаеш, дори от разстояние хиляди мили.“ Дон Кихот правилно отбелязва, че схемата на интерпретация в термините на реалността на здравия смисъл не е приложима към ситуации, които, като надхвърлят тази реалност, анулират аксиоматичните основи на всички възможни обяснения, валидни в току-що изоставената подвселена. Заслепени или със завързани очи, както когато се гмуркаме в сферата на трансценденталното, ние не можем да проверяваме доказателствата на приближените ни със собствените си сетива. Това е проблемът, с който почти по същото време, когато и Сервантес, се занимава Шекспир в грандиозната сцена в „Крал Лир“, когато Едгар накарва ослепенния Глостър да повярва, че е скочил да се самоубие от канарата край Довър, но е оживял.

Дон Кихот върху неподвижния си кон чувства духането на вятъра, предизвикан от меховете, с които действуват слугите на графа; той усеща топлината, дължаща се на парчетата кълчища, запалени от тях. Прилагайки научно обяснение, за да обясни сетивните си впечатления в термините на сферата на фантазията, Дон Кихот съобщава на Санчо своето заключение, че те трябва да са достигнали третата зона на въздуха, зоната на огъня, където се раждат мълнините и гръмотевиците. Санчо решава да свали превръзката от очите си и тогава става експлозия, след която пътешествениците се намират на началната позиция. Графът и графинята, следили с възторг диалога между пътешествениците по време на полета, са нетърпеливи, след като той е завършил, да научат какво са преживели Дон Кихот и Санчо Панса, когато са яздили Клавиленьо. Те са точно в позицията на съвременен психолог, който експериментира в лабораторията си, използвайки т. нар. автокинетичен феномен. Известният психолог Музафер Шериф например казва на изследваните, че в затъмнената лаборатория светлинен лъч (който, разбира се, е физически стационариран) ще се движи в зависимост от обстоятелствата наляво или надясно; след това записва отговорите, давани от индивида, и най-накрая повтаря същия експеримент в групови ситуации, при което всеки субект изказва съжденията си гласно, влияейки по този начин на съжденията на другите, бидейки на свой ред повлиян от тях. Пръв трябва да говори Санчо и неговият разказ напомня твърде много съвременна научно-фантастична история. Той твърди между другото, че те били стигнали до съзвездieto Козирог и че той си играл цял час със „седемте козички“, от които е съставено съзвездieto, а през това време Клавиленьо го е чакал, и т. н. Но Дон Кихот е бил с него. Както в експеримента на професор Шериф, той е чул разказа на Санчо. Може ли да го потвърди? „Тъй като всички тези събития и пътешествия не се подчиняват на естествения ход на нещата“, казва той, „разказът на Санчо не бива да учудва никого. Аз мога да отговоря само за себе си.“ За да достигнат до съзвездieto, те би трябвало да са преминали през зоната на огъня. Може и да са се доближили до нея, но е невъзможно да са я преминали. Това не би могло да стане, без те да са обгорени. „И след като виждам, че не сме обгорени“, заключава Дон Кихот, „то Санчо или лъже, или блънува“. Много интересно е, че Дон Кихот, който напълно разбира, че цялата история надхвърля естествения ход на нещата, се отнася до същия този ход на нещата, за да изгради предпоставките на своето свършено логическо заключение. Не би ли било възможно магьосниците, които са направили Клавиленьо, да са разрешили преминаването на огнената зона без обгаряне? Това е много важен момент:

за да обясним несъгласуваностите между двете подвселени, ние трябва да се опрем на интерпретационните принципи, валидни в трета, макар и да знаем много добре, че всяка сфера е отделена от другата и е несводима до трета. Но Дон Кихот все пак оставя открита възможността Санчо да е сънувал. Той знае от своето видение в пещерата Монтесинос, колко трудно е да се установи границата между фикция и реалност. Той се приближава до Санчо и му пошепва: „Санчо, ако искаш да повярвам на това, което си видял на небето, ще те моля да приемеш моя разказ за това, което съм видял в пещерата Монтесинос. Това е всичко, което имам да ти кажа.“

Мигел де Унамуно в своя превъзходен коментар върху Дон Кихот интерпретира това изказване като израз на най-висше благородство на неговата чиста душа, след като Дон Кихот е убеден напълно, че това, което е преживял в Монтесинос, е истина, и че това, което Санчо разказва, не може да бъде истина. Но възможна е и друга интерпретация. Дон Кихот е убеден, че само преживяващият аз може да отсъди върху коя подвселена е поставил акцент на реалност. Интерсубективното преживяване, комуникацията, споделянето на нещо общо предполага в крайна сметка вяра в искреността на другия, животинска вяра в смисъла на Сантаяна, то предполага, че аз приемам на доверие способността на другия да поставя върху една от безбройните подвселени акцента на реалност и, от друга страна, че той, Другият, приема на доверие, че аз също имам открити възможности да определя кое е мой сън, моя фантазия и мой реален живот. Струва ми се, че това е най-дълбокото проникване в интерсубективната диалектика на реалността, а следователно и върхът в анализа на този проблем в творбата на Сервантес.

Това е също и повратен момент в личностната трагедия на Дон Кихот. С експлозията на Клавиленьо — или по-точно с невъзможността за установяване на интеркомуникация в подвселената на фантазията — той губи чудната сила на самомагьосването. Сблъскал се с лъжите на Санчо, той съзнава хибрида, който е сътворил със смесването на реалност и фантазия в разказа си за приключенията в пещерата — понятията „реалност“ и „фантазия“ са употребени тук от гледна точка на реалността на Донкиховия интимен свят. Той чувства, че е престъпил самоустановените граници на реалност на своята интимна територия, позволявайки си в нея измислици, смесвайки по такъв начин две сфери на реалност и съгрешавайки срещу духа на истината, защитата на която е първата задача на рицарството. Когато се завършва от пещерата Монтесинос, Дон Кихот говори като своя по-млад брат Сегизмундо от „La Vida es Sueño“ на Калдерон: „Да ви прости Бог, приятели мои“, казва Дон Кихот, „за това, че ме лишихте от най-употелното зрелище, което някога е съзрявал и което някога е преживявал някой от смъртните. В действителност днес аз напълно се уверих, че всички радости на този свят преминават като сън и увяхват като полско цвете.“ Трансценденталното преживяване, че животът може би е сън, поставя под въпрос не само реалността на здравия смисъл на всекидневния живот, но и на всяка приета на доверие подвселена. Истинската трагедия на Дон Кихот е неговото откритие, че дори интимната му подвселена, светът на рицарството, може да бъде просто сън и че радостите в нея преминават като сянка. Това поражда не само конфликт в съзнанието, което по такъв начин се превръща според думите на Хегел в „нешастно съзнание“, но и в съвестта, особено когато приключениято с Клавиленьо доказва, че дори санчовците са способни да смесват елементи на измислица с реалността на техния всекидневен живот. Донкиховото проникновение, че само взаимната вяра на Аз-а и Другия в техните понятия за реалност гарантира интеркомуникацията, неговият апел към Санчо да повярва в неговите видения, ако той желае и на него да му вярват, е нещо като декларация за фалит; те са и последните думи на рицаря по този случай. „Това е всичко, което имам да ти кажа“ подсилва трагедията на нешащото съзнание и на нешащата съвест. Неговата лоша вяра е тази, която в оставащите страници води до падението и до разрухата на неговата подвселена. Той проумява реалността на всекидневния живот и никакъв магьосник не е в състояние да му помогне да я преобразува. Способността му да интерпретира реалността на здравия смисъл в термините на собствената си интимна подвселена е разбита. Докато размагьосването на Дулсиней се проваля, неговото се осъществява напълно. Великият процес на разбиване на илюзиите се състои в постепенното оттегляне на акцента на реалност от него-

вата интимна подвселена, света на рицарството. Този свят — да се върнем към твърдението на Уилям Джеймс, с което започна това есе — се сблъсква най-накрая с реалностите на всекидневния живот до такава степен, че разумът трябва да направи твърдо своя избор на коя страна да застане. След като е поддържал страстно своя първоначален избор по време на всичкиключения, след като е развил цяла научна система — или дори може би вид теология — за дейността на магьосниците, чиято мисия е да примири противоречивите схеми на интерпретация, той загубва вяра в този фундаментален принцип на своята метафизика и космогония. Той се оказва в края възвръщенец в свят, към който не принадлежи, хвърлен във всекидневната реалност като в затвор и измъчван от най-жестокия тъмничар: здравия смисъл, който сънава собствените си граници. Нахлуването на трансценденталното в света на всекидневния живот или се отрича, или се стимулира от здравия разум. Но той доказва своята непобедима сила чрез преживяването на всички нас, че светът на всекидневния живот с неговите факти и събития, с причинните връзки на естествените закони, с неговите социални факти и институции е просто наложен върху нас, че ние можем да го разберем и да го управляваме в съвсем ограничена степен, че бъдещето остава отворено, неразбулено и неустановимо и че нашата единствена надежда и ориентир е вярата, че ще успеем да постигнем съгласие с този свят за практически цели, ако постъпваме така, както постъпват другите, ако приемаме на доверие това, което другите не поставят под въпрос. Всичко това предполага нашата вяра, че нещата ще продължат да бъдат такива, каквито са били досега, и че това, което нашият опит за тях ни е показал, ще издържи проверката и в бъдеще. Загубил заедно с рицарството и небесната си мисия, Дон Кихот трябва да се приготви след духовната си смърт и за своя физически край. И така той умира вече не Дон Кихот де ла Манча, а Алонсо Кихано Добрия, считащ себе си за човек с ясна мисъл, свободен от мистичните облаци на невежеството, в които го е хвърлило пребиваването му в света на фантазията. Самсон Караско казва в своя епитаф за него, че е живял като глупак, но все пак е умрял като мъдрец. Но не зависи ли смисълът на мъдростта и глупостта от подвселената, в която тези аршини са единствено валидни? Какво е глупост, какво е мъдрост в пределите на цялата вселена, която е общ сбор на всички наши подвселени? „Остава ни само да поверим себе си на Бога и да се оставим съдбата да ни води, накъдето реши“, казва Санчо, който въпреки всички съблазни на трансценденталното остава дълбоко вкоренен в наследството на здравия смисъл.

Превел от английски Кольо Коев